

УДК 330.111.4:001

Федорова Н.Є.

викладач кафедри економічної теорії і правознавства
Українського державного хіміко-технологічного університету**ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
В ЕКОНОМІКУ ЗНАНЬ****PROSPECTS OF TRANSFORMATION OF THE INFORMATION SOCIETY
IN THE KNOWLEDGE ECONOMY****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано взаємозв'язок інформації та знань, визначено характеристики інформаційного суспільства, його позитивні та негативні прояви. З'ясовано роль науки в економічній системі епохи формування постіндустріальної цивілізації. Досліджено перспективи трансформації нерівноважної та нестійкої моделі інформаційної економіки в усталену модель суспільства знань як основу формування суспільства сталого розвитку.

Ключові слова: інформація, знання, наука, інформаційне суспільство, економіка знань.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется взаимосвязь информации и знаний, определяются характеристики информационного общества, его положительные и отрицательные проявления. Определяется роль науки в экономической системе эпохи формирования постиндустриальной цивилизации. Исследуются перспективы трансформации неравновесной и неустойчивой модели информационной экономики в устойчивую модель общества знаний как основу формирования общества устойчивого развития.

Ключевые слова: информация, знания, наука, информационное общество, экономика знаний.

ANNOTATION

The article analyzes the relationship of information and knowledge, determines the characteristics of the information society, its positive and negative manifestations. It identifies the role of science in the economic system in the era of the formation of post-industrial civilization. It studies the prospects of transformation and unstable nonequilibrium model of the information economy in a sustainable model of a knowledge society as the basis for the formation of a society of sustainable development.

Keywords: information, knowledge, science, information society, knowledge economy.

Постановка проблеми. Перехід суспільства до постіндустріальної цивілізації – це складний та важкий процес, що призводить до руйнування усталених механізмів господарювання та формуванню нових, більш досконалих. Сучасна епоха наповнена невирішеними протиріччями між окремими сферами суспільного устрою – економічної, соціальною, екологічною, юридичною, духовною тощо. Подолання цих протирічч неможливе без використання науки та її результатів з метою перетворення хаотичного, суперечливого та невизначеного процесу суспільного прогресу у керований усталений розвиток, основою якого може виступати суспільство знань. Передумовою та фундаментом формування суспільства знань виступає сучасний етап суспільного прогресу, що одержав назву інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження феномену інформаційного суспільства та економіки знань здійснювали багато зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: Р. Кроуфорд [1], Т. Сакаїя [2], У. Мартін [3], Д. Белл [4], М. Кастельс [5, 6], Ф. Махлуп [7], Дж. Беніджер [8], Ф. Уебстер [9], П. Друкер [10], А. Урсул [11], А. Чухно [12], Л. Мельник [13], В. Базилевич [14], О. Старовойт [15], А. Гальчинський [16], М. Єрмошенко [17], Л. Федулова [18], О. Москаленко [19], С. Шкарлет [20] та інші. Проте, варто зазначити, що в науковій літературі, на нашу думку, недостатню увагу приділено дослідженню закономірностей, протиріч та перспектив трансформації інформаційного суспільства у суспільство знань як основу формування моделі сталого розвитку, а також дослідженню ролі у зазначеному процесі науки як суспільного інституту, що націлений на виробництво, розповсюдження, накопичення та використання нових знань.

Метою статті виступає аналіз характеристик інформаційного суспільства, його позитивних та негативних сторін; дослідження взаємозв'язку інформації та знання, що робить можливим визначити перспективи трансформації існуючої моделі інформаційного суспільства в усталену модель суспільства знань в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах загострення глобальних проблем на сучасному етапі розвитку цивілізації, що зумовлені головним чином кризою існуючої споживацької парадигми господарювання, суспільство стає перед необхідністю перегляду головних пріоритетів суспільного розвитку. Існуюча парадигма господарювання заснована на пріоритеті економічної складової суспільного розвитку на шкоду іншим складовим – соціальній, екологічній, духовній тощо. При цьому перевага надається задоволенню сьогоденних потреб, не враховуючи існування потреб майбутніх поколінь. В умовах переходу до постіндустріального типу цивілізації пріоритет повинен віддаватися гармонізації всіх складових суспільного розвитку – економічної, соціальної, екологічної, правової, духовної тощо. В епоху підсилення глобальної конкуренції та загострення глобальних проблем для світової економіки взагалі та національної економіки зокрема необхідним шляхом

до нової постіндустріальної парадигми господарювання виступає пріоритетне використання безвідходних технологій, зменшення тиску на оточуюче природне середовище та пріоритетне використання відновлюваних ресурсів, зокрема людського ресурсу у вигляді інформації та знання. Це робить науку як сферу суспільного виробництва, націлену на продукування, накопичення, розповсюдження та використання нових знань, базовою галуззю економіки, яка спроможна впливати на всі без винятку елементи господарського механізму. Тобто наука виступає головною рушійною силою суспільного прогресу на сучасному етапі розвитку цивілізації, коли головна економічна дилема «безмежність потреб – обмеженість ресурсів» набуває загрозового характеру, особливо відносно не відновлюваних природних ресурсів. Важливою умовою становлення постіндустріального суспільства, головною характеристикою якого виступає пріоритетне використання наукоємних технологій, є поступова трансформація моделі інформаційного суспільства в суспільство знань як основи для формування суспільства сталого розвитку. Для цього необхідне теоретичне обґрунтування відмінностей головних характеристик інформаційної економіки, риси якої сформувалася в сучасному суспільстві, та епохи суспільства знань, як більш зрілої та досконалої моделі розвитку.

Як відомо, інформація – одне з найбільш загальних понять науки, що позначає деякі відомості, сукупність яких-небудь даних, знань і т.п., тобто це нові відомості, які прийняті, зрозумілі і оцінені її користувачем як корисні; нові знання, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей. Знання – це результат процесу пізнання, осягнення дійсного світу людиною, адекватне відображення об'єктивної дійсності у свідомості завдяки створених у процесі пізнання уявлень, понять, суджень, теорій, виявлених і освоєних законів та принципів організації речей, картин світу в цілому [21]. Тобто інформація, на відміну від знань, – це лише сукупність відомостей про об'єкт, при цьому ці відомості людина може не розуміти чи не усвідомлювати в повному обсязі, не давати цілісної картини реальності та конкретних методів та варіантів її використання на практиці. Інформація може бути достовірною або недостовірною, перевіреною та неперевіреною, на відміну від знання як сукупності усвідомленої та обробленої, систематизованої людиною та суспільством інформації, яка може бути використана в господарській діяльності.

Накопичення достовірної інформації та активний науковий пошук сприяє її якісній зміні та перетворенню у знання, а сукупність накопичених людством знань виступає як наука. Водночас розвиток науки сприяє формуванню як нових знань, так і одержанню нової інформації, що може слугувати джерелом нових знань у

майбутньому, в чому проявляється невпинний саморозвиток науки.

Важливо зауважити, що знання та інформація як продукти наукового пошуку мають далеко не однаковий вплив на суспільний розвиток. Формування та накопичення інформації, її розповсюдження, зростання ролі й значення факторів, пов'язаних з інтелектуалізацією та інформатизацією господарського життя суспільства, сприяє складанню підґрунтя нового етапу суспільного прогресу, що одержав назву інформаційної ери (інформаційного суспільства).

Винахід терміну «інформаційне суспільство» належить Ю. Хаяші – професору Токійського технологічного інституту. Професор У. Мартін визначає такі зміни в економічному устрої, що слугують орієнтиром формування інформаційного суспільства:

- структурні зміни в економіці, особливо у сфері розподілу робочої сили; зростаюче усвідомлення важливості інформації та інформаційних технологій;
- зростаюче усвідомлення необхідності комп'ютерної грамотності;
- широке поширення комп'ютерів та інформаційних технологій;
- розвиток комп'ютеризації та інформатизації суспільства та освіти;
- підтримка урядом розвитку комп'ютерної мікроелектронної технології та телекомунікацій;
- масштабне поширення комп'ютерних вірусів та шкідливих програм по всьому світу.

З огляду на ці зміни, як вважає У. Мартін, «інформаційне суспільство можна визначити як суспільство, в якому якість життя, так само як перспективи соціальних змін та економічного розвитку, значно залежать від інформації та її експлуатації. При цьому У. Мартін наголошує, що комунікація являє собою «ключовий елемент інформаційного суспільства» [3].

Формування інформаційного суспільства як об'єктивний процес суспільного прогресу, пов'язаний головним чином з швидким розвитком комунікацій, має як позитивні, так і негативні прояви. Етап розвитку людства до інформаційної ери характеризувався головним чином недостатністю інформації всіх видів відносно потреб в ній через недосконалість комунікацій та наявність штучних перешкод для її поширення (авторське право, патент тощо). Брак інформації призводить до зростання трансакційних витрат, оскільки спонукає суб'єктів господарювання збільшувати свої видатки на її пошук, приймати менш раціональні господарські рішення та в підсумку втрачати частину свого доходу. В період формування інформаційного суспільства відбувається зростання кількості інформації, чому сприяє розвиток науки, збільшення її суспільного значення та вдосконалення засобів комунікації. При цьому накопичення масиву інформації не тільки сприяє розвитку ринкових відносин, раціоналізації прийняття

господарських рішень, а має й іншу сторону. Мова йде про такі негативні наслідки інформатизації суспільства, як:

1. Зростання взаємозалежності окремих господарських суб'єктів та цілих країн, що одержало назву глобалізації. Вдосконалення комунікацій та зростання потоку інформації сприяє дестабілізації суспільного розвитку, збільшенню лавиноподібних процесів у світі, зокрема й загостренню глобальних економічних криз.

2. Інформаційне суспільство схильне до паніки при наявності незрозумілої або загрозливої інформації. Намагаючись захистити свої інтереси, економічний суб'єкт приймає нераціональне з точки зору макро- чи мікроекономіки рішення, що загострює економічні кризи (біржова паніка, зростання попиту на іноземну валюту чи товари, ціна на які ймовірно зросте, тощо).

3. В інформаційному суспільстві зростає спекулятивний сектор економіки внаслідок вдосконалення комунікацій, що спрощує доступ до біржових ігор пересічних громадян. Це сприяє формуванню механізму перерозподілу національного доходу з реального сектору економіки у спекулятивний, що деформує у суб'єктів господарювання стимули до виробничої діяльності.

4. Зростає питома вага тіньового сектору економіки внаслідок вдосконалення засобів глобального переливу грошового капіталу. При цьому створюються додаткові умови для укривання доходів, в основному високих, від оподаткування, наприклад, через офшорні зони. Все це також деформує механізм розподілу національного доходу, в цьому випадку на користь осіб з високими доходами, що загострює соціально-економічні проблеми та гальмує суспільний прогрес.

5. Зростання кількості інформації та вдосконалення засобів її передачі породжує в суспільстві нові потреби, часто надумані, штучні. Намагаючись збільшити свої доходи, виграти в конкурентній боротьбі, підприємства-виробники мають за мету вдосконалити, урізноманітнити продукт, що вони виготовляють, або створити якісно новий товар чи послугу. Внаслідок цього вони нав'язують суспільству нові потреби, що, з одного боку, виступає стимулом суспільного прогресу в короткостроковому періоді, але в довгостроковому – гальмує його, оскільки при цьому деформуються механізми попиту-пропозиції, зростає навантаження на продуктивні сили та природне середовище; створення штучних надуманих потреб не сприяє ефективному використанню рідкісних ресурсів, що використовуються на їх задоволення. Прагнучи до збільшення добробуту, людина потрапляє у пастку моди, реклами тощо. Все це не сприяє сталості розвитку, а навпаки – дестабілізує його.

6. Через зростання ролі інформації малі групи, соціальні об'єднання можуть чинити істотний вплив на суспільство в цілому; такий вплив, наприклад, може здійснюватися через терор, який активно висвітлюють ЗМІ. Наяв-

ність можливості широкого розповсюдження інформації слугує стимулом для агресивно налаштованих суб'єктів та груп привертати увагу до своїх антигромадських дій та сіяти паніку. Цей фактор може бути оцінений як порушення соціальної стабільності, що не відповідає характеристикам сталості і навіть слугує потенційною загрозою існуванню людства.

7. Інформатизація суспільства, з огляду на вищесказане, поступово призводить до кризи економічної теорії, оскільки спотворює ринкові механізми, робить неефективним макроекономічне прогнозування та малоефективним макроекономічне регулювання в умовах глобалізації.

Наведені характеристики інформаційного суспільства не характеризують його як урівноважену, усталену систему, тобто не відповідають характеристикам сталості. Більш досконалою моделлю суспільного розвитку може виступати модель суспільства знань (економіки знань), яку деякі теоретики зараховують до якісного нового етапу інформаційної ери, найімовірніший шлях соціально-економічного розвитку людства. Вперше термін «економіка знань» (knowledge society, К-суспільство) зустрічається в роботах Ф. Махлупа, який використав його для підкреслення ролі знань як вирішального фактору економічного зростання і суспільного розвитку [7]. Згодом у дослідженнях Г. Беккера цей феномен знаходить подальше осмислення в контексті аналізу людського капіталу та економічної ефективності освіти.

Вагомими для поглиблення розуміння сутності економіки знань є праці теоретиків постіндустріального суспільства, де висвітлювалося зростання ролі знань, масштаб набуття і використання яких починає визначати потенціал розвитку суспільства. Зокрема, А. Тоффлер, досліджуючи «хвилі» змін в історичній перспективі, розглядає постіндустріальну цивілізацію як «третю хвилю», для якої, на відміну від попередніх, основою влади виступають вже не сила чи гроші, а знання, причому від обміну інформацією та знаннями починає безпосередньо залежати вся система існування соціуму. Потужний імпульс дослідження економіки знань отримало і в межах концепції інформаційного суспільства, де обґрунтовувалося значення інформації як головного економічного ресурсу поступу людства. Цікавою є й концепція мережевого суспільства М. Кастельса, який, розглядаючи інформацію та знання як основні джерела продуктивності, наголошував, що їх розвиток призводить до появи «нової економіки», де мережеві структури поступово витісняють звичні форми особистої і речової залежності [5; 6].

Кінець 1980-х р. позначився процесом відокремлення понять «інформація» та «знання», а згодом і виникненням нового поняття «суспільство знань». Його поява активізувала окреслення однойменної концепції, зокрема, у працях П. Дракера (за яким знання – вихідний пункт

і кінцевий результат цивілізаційного процесу, головний інноваційний ресурс та інтегратор глобальної цивілізації) та Т. Сакаїї [2] (за яким характерною ознакою сучасного суспільства є не сам факт поширеності знань, а їх безпосереднє втілення у більшості суспільних благ).

Спираючись на доробок попередників, дослідники П. Девід та Д. Форє окреслили низку параметрів формування економіки знань, серед яких: прискорення темпів створення та знецінення знань; зростання швидкості вироблення інновацій; збільшення нематеріальних активів у складі ВВП; технологічна революція в інструментах знання, що інтенсифікує творчу взаємодію між людьми. Результатом цих процесів є зміна соціальної стратифікації внаслідок виділення своєрідного класу творців нового знання [15].

У 2004 р. групою Всесвітнього банку (The World Bank) у рамках спеціальної програми «Знання для розвитку» (Knowledge for Development) було розроблено комплексний показник, що характеризує рівень розвитку економіки, побудованої на знаннях, в країнах і регіонах світу, який одержав назву «індекс економіки знань». В ньому головним критерієм оцінки ступеня формування національної моделі економіки знань виступає здатність країн створювати, приймати і поширювати знання. Передбачається, що індекс повинен використовуватися державами для аналізу проблемних моментів в їх політиці і виміру готовності країни до переходу на модель розвитку, ґрунтованої на знаннях. У основі розрахунку Індексу, що здійснюється щорічно, лежить запропонована Всесвітнім банком «Методологія оцінки знань» (The Knowledge Assessment Methodology – КАМ), яка включає комплекс з 109 структурних та якісних показників, об'єднаних в чотири основні групи: індекс економічного й інституціонального режиму, індекс освіти, індекс інновацій та індекс інформаційних і комунікаційних технологій.

Таким чином, головним критерієм сучасного етапу суспільного прогресу, який одержав назву «інформаційного суспільства» («інформаційно-технологічної революції»), виступає рівень розвитку техніки та технологій, питома вага інформації всіх видів в суспільному багатстві. В цей період наука виступає як джерело інформації, яку суспільство використовує для задоволення своїх потреб. У той же час якісно новий етап суспільного прогресу на базі інформаційного суспільства, який одержав назву «економіки знань» («суспільства знань») передбачає більш розлогі соціальні, етичні і політичні параметри. Цей етап характеризується паралельним та всебічним розвитком всіх елементів суспільного прогресу, серед яких наука як джерело знань виступає як найголовніший – вона слугує джерелом нових знань, які суспільство продукує, накопичує, передає та використовує для всебічного прогресу, підвищення ефективності функціонування економіки та соціальної

сфери.

Через трансформацію свідомості людини, яка перетворює розрізнену інформацію у корисне, а не шкідливе для нього та суспільство знання, відбувається визрівання економіки знань на базі інформаційного суспільства. Саме стимулювання такої трансформації виступає, на нашу думку, головним завданням інституту держави. Через докорінні зміни у свідомості окремого індивіда, родини, корпорації, держави, світового співтовариства, можна забезпечити сталість розвитку за рахунок розуму, перетворення біосфери у ноосферу. Хаотичність та вільне розповсюдження інформації будь-якого типу в інформаційному суспільстві подолати штучними адміністративними методами неможливо або небажано, оскільки інформація виступає підґрунтям еволюції науки та науково-технологічного розвитку та інших сфер суспільного прогресу. Забезпечити сталість розвитку можливо тільки через зміну парадигми суспільного мислення з домінуючого зараз споживацького утилітаризму до формування мислення нового типу – ноосферного, яке передбачає можливість та здатність людей орієнтуватися у масиві інформації та використовувати її на благо собі та суспільству, творчу діяльність з метою не тільки максимізації прибутку та задоволення індивідуальних потреб, як в індустріальну епоху, а заради реалізації потреб суспільства та майбутніх поколінь. Все це потребує докорінної трансформації існуючої зараз системи освіти та виховання, використання інструментів державного та недержавного впливу на формування нового мислення, використання прикладу осіб, що мають суспільний авторитет (політична еліта, творча інтелігенція тощо).

Висновки. Таким чином, формування економіки знань виступає підґрунтям реалізації моделі сталого розвитку як такої, що ґрунтується на знаннях та передбачає можливості суспільства використовувати знання та інформацію з метою ефективного задоволення потреб суспільства не тільки в сучасних умовах, а й у майбутньому.

Наведений підхід дозволяє проаналізувати перспективи формування моделі економіки знань як усталеної моделі розвитку, в умовах України та визначити головні напрямки трансформації сучасної економічної системи України у напрямку розбудови економіки знань; дослідити напрямки, методи та інструменти оптимізації використання наукової сфери в процесі формування економічного механізму забезпечення сталого розвитку національної економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Crawford S. The origin and Development of a Concept: the Information Society [Electronic resource]. – Mode of access : <<<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC227258/pdf/mlab00068-0030.pdf>>>.

2. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или история будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / Т. Сакайя ; под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
3. Мартин У.Дж. Информационное общество : реферат // Теория и практика общественно-научной информации : ежеквартальник / У.Дж. Мартин ; под ред. В.А. Виноградова. – АН СССР : ИННИОН. – М., 1990. – № 3. – С. 115–123.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
5. Кастельс М. Информационная экономика: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 458 с.
6. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен. – Київ : Ваклер, 2006. – 232 с.
7. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
8. Beniger J.R. The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society / J.R. Beniger. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1968.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; пер. с англ. Е.Л. Вартановой. – М. : Аспект-пресс, 2004. – 400 с.
10. Друкер П. Постэкономическое общество / П. Друкер. – М. : Academia, 1999. – С. 19–47.
11. Урсул А. Проблема інформації в сучасній науці / А. Урсул. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
12. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 632 с.
13. Мельник Л.Г. Информационная экономика / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
14. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник / В.Д. Базилевич. – Київ : Знання, 2006. – 431 с.
15. Старовойт О.В. «Економіка знань» як сфера функціонування інтелекту / О.В. Старовойт // Вища освіта України. – 2009. – № 4. – С. 71–75.
16. Гальчинський А.С. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А.С. Гальчинський // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 4–17.
17. Єрмошенко М.М. Інформація в системі економічної дійсності / М.М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11. – С. 24–32.
18. Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань / Л.І. Федулова, Т.М. Корнєєва // Финанси України. – 2009. – №10. – С. 3–17.
19. Москаленко О.М. Випереджаючий економічний розвиток: теоретико-інституціональні засади і проблеми реалізації в Україні / О.М. Москаленко // Економіка України. – 2014. – № 8. – С. 4–18.
20. Шкарлет С.М. Інформаційна економіка як основа соціально-економічної регенерації України / С.М. Шкарлет // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 51–60.
21. Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<<http://www.philosophydic.ru>>>.